

Freud – den gudløse jøden

Kim Larsen
psykologspesialist

Sigmund Freud hadde som mål å skape en universell vitenskap. Kanskjevartet derfor han tonet ned innflytelsen fra sin jødiske bakgrunn. Denne boken øker forståelsen av psykoanalysens innflytelseskilder.

RABBINERE: Samlet foran Café Sanssouci under sionistkongressen 1912 i Karlsbad, Tsjekia. Freud, som selv var jøde, levde og virket i en tid med sterk antisemittisme og voksende jødisk selvbevissthet. Likevel blir det jødiske påfallende lite tematisert i skriftene hans.

Sigmund Freud er en av historiens mest beskrevne personer, og psykoanalysen er en av de mest kommenterte og analyserte tankesystemer overhodet. Over tid har dette bidratt til økende gjentakelser og avtagende grensenytte i sekundærlitteraturen om ham. Med noen unntak. Ett av temaene som ikke er tilstrekkelig analysert, er Freud som jøde og den innflytelsen både tradisjonell jødisk kultur og antisemittismen i Freuds samtid hadde på psykoanalysen.

Jødiske spor

Noen enkeltteksempler som angår denne sammenhengen, er berømte, for eksempel Freuds reaksjon da han som ti- eller tolvåring hørte sin far fortelle hvordan han var blitt trakassert og fornærmet av en fremmed på gaten fordi han var jøde. Faren tok ikke igjen, noe den unge Freud oppfattet som uheroisk og feigt. Ett annet eksempel er Freuds strategiske markedsføring av Carl Gustav Jung som presidentkandidat i den internasjonale psykoanalytiske organisasjonen for å unngå at psykoanalysen ble en «Jewish national affair», som han omtalte det i et brev til Karl Abraham i 1908.

Antisemittisme som tema er ikke overraskende underkommunisert også i Freuds kasushistorier. Den eneste gangen antisemittisme er nevnt, er i en fotnote til kasushistorien om Lille Hans fra 1909

Andre eksempler er langt mindre kjent, og vil kreve mer spesialisert kunnskap om jødisk kultur og historie for at forbindelseslinjen skal være mulig å forstå. La oss ta noen slike eksempler. Mottoet som innleder *The Interpretation of Dreams* (1900), er Vergils ord «Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo», ofte oversatt slik: «Hvis jeg ikke kan bevege gudene, setter jeg underverdens krefter i bevegelse» / «If Heaven I cannot bend, then Hell I will arouse». Det de fleste ikke vet, er at det samme sitatet tidligere hadde blitt benyttet av både Ferdinand Lasalle og Theodor Hertzl, begge personer (og jøder) som Freud så opp til. Lasalle benyttet sitatet for å beskrive sin politiske kamp i Preussen, og Hertzl brukte det for å beskrive sin kamp for sionismen.

Nok et eksempel på jødisk innflytelse hos Freud: Når en tenker over det, har vi sterkt begrensede muligheter for å påvirke vår egen dødsattest. Med ett unntak, selvmord eller eutanasi. Freud døde av en overdose morfin administrert etter hans ønske av legen Max Schur den 23. september 1939. Hvilken dag er dette? Jødernes mest symboladede dag, Yom Kippur!

Ambisjoner og antisemittisme

Av over hundre tusen bøker og artikler om Freud og psykoanalysen er det under femti som dreier seg primært om Freud som jøde og om forholdet mellom jødisk kultur og psykoanalysen. Den jeg synes er best av disse, Yosef Hayim Yerushalmis *Freud's Moses. Judaism terminable and interminable* (1991), argumenterer godt for at det er svært vesentlig å se psykoanalysen opp mot jødisk kultur, og at dette gir en tilleggsdimensjon i forståelsen av psykoanalysen. Jødisk kultur har intellektualisme som kjerneverdi, og jødene var da også overrepresentert i intellektuell og kunstnerisk virksomhet i den kanskje mest kreative epoke noen gang i Vesten, Fin-de-Siècle i Wien. Jødernes politiske posisjon i Wien var imidlertid veldig skiftende og «berg og dalbane»-preget. I tiden forut for revolusjonen i 1848 var det nærmest totalforbud mot dem; men noen jøder kunne oppholde seg i Wien mot å betale en spesiell skatt og bære klær som tydelig identifiserte dem som jøder. Situasjonen bedret seg etter hvert, og i 1867 oppnådde jødene fulle politiske rettigheter, noe som spredte betydelig håp blant jødene om ikke lenger å skulle være annenrangs borgere, og ambisjoner om å kunne delta i samfunnet på like vilkår. Dette var i Freuds ungdomsår, og det er denne perioden han beskriver i denne setningen i *The Interpretation of Dreams*: «Every industrious Jewish schoolboy carried a cabinet minister's portfolio in his satchel». Imidlertid resulterte dette over tid i skuffelse og et voldsomt backclash mot slutten av århundret, som kulminerte med at den rabiate antisemitten Carl Lueger ble borgermester i Wien.

Implikasjonen av å tydeliggjøre sammenhengen mellom jødisk kultur og Freud kan være at psykoanalysen i større grad enn vi tror kan ha karakter av å være «aGodless Judaism»

Perioden umiddelbart etter 1867 hadde vært preget av jødisk assimilasjon. Når det viser seg at antisemittismen blomstrer opp igjen selv om den formelt er avskaffet, har dette selvsagt en virkning på jødene. Freud melder seg inn i den jødiske organisasjonen B'nai B'rith og holder foredrag i lokalavdelingen i Wien. Freuds sønn Martin Freud blir medlem av en sionistorganisasjon og blir skadet i gatekamper med antisemitter. Dueller med utgangspunkt i rasistiske fornærmelser mot

jøder hører til dagens orden. Naturlig nok influerte denne drastiske samtidskonteksten og den tradisjonelle jødiske kulturen på psykoanalysen. Men begge deler ble fortiet og ignorert, også delvis som følge av Freuds ønske om å skape en universell vitenskap. For i jakten på generelle lovmessigheter i menneskesinnet ville det være grovt uhensiktsmessig å synliggjøre tilknytningen til en (esoterisk) subkultur.

Logisk og følsom

Boken *The Jewish world of Sigmund Freud. Essays on cultural roots and the problem of religious identity* er basert på foredrag fra kongressen «Freud's Jewish world» som ble avholdt i New York i 2006. Den består av fjorten essays som sprer seg over en betydelig bredde av temaer med lite overlapping, men med fellesnevneren Freuds jødiske verden og implikasjonen av denne. Boken gir et informativt bakteppe som klart potenserer ens forståelse av deler av psykoanalysen. Som Jill Salberg skriver, har mange tidligere vært inne på tanken om at «... Freud's interpretative approach derives from the Rabbinic exegetical hermeneutics of Talmudic textual analysis» (s. 6). Jødedommen kan derved forstås som en essensiell fasett i det synergistiske byggverket psykoanalysen utgjør: «Ultimately, Freud creates a new field, psychoanalysis, which embraces science (logos) only to subvert it. He undermines his Greek rational logic with Jewish interpretative sensibility... Freud can be seen as arguably one of the great integrators of these diverse worlds» (s. 18).

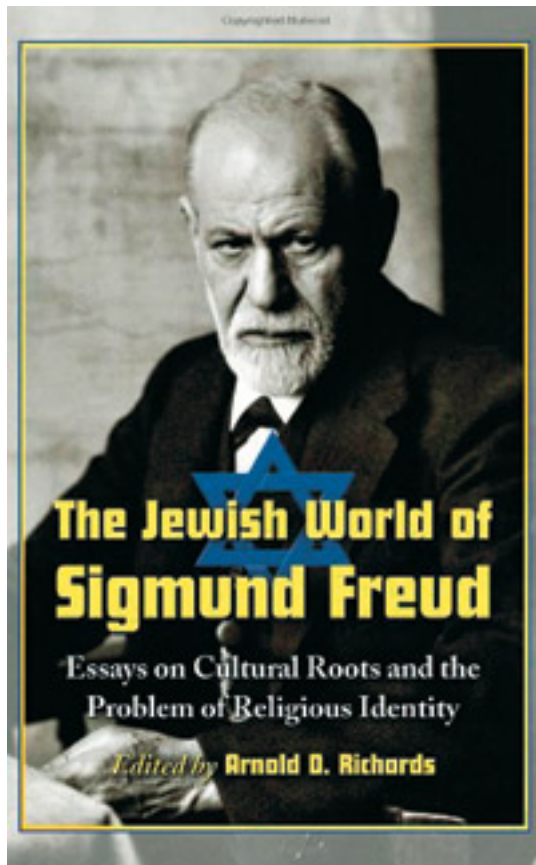
Antisemittisme som tema er ikke overraskende underkommunisert også i Freuds kasushistorier. Den eneste gangen antisemittisme er nevnt, er i en fotnote til kasushistorien om Lille Hans fra 1909, noe Harold Blum viser ved å gjennomgå hver enkelt av Freuds kasushistorier.

Gudløs jøde

Freud beskrev seg selv i en berømt formulering som «a Godless Jew». Han bedrev det Paul Ricoeur så treffende har beskrevet som «mistankens hermeneutikk», og inngår i vestlig idéhistorie i det såkalte «triumvirate of suspicion» sammen med Nietzsche og Marx. «Mistankens hermeneutikk» kan vise seg i hvert fall delvis å ha vært et talmudisk prosjekt: «Psychoanalysis did...have its roots in habits of mind that reached back to the Talmudic tradition of East European Ashkenazi Jewry; and perhaps not accidentally, it was a theory that allowed a remarkable amount of intellectual investigation into the psychological reality that lies behind appearances, and the actual motivations, fears and desires that underlay the apparent morality and 'truths' of modern society ...» (s.184).

En viss ujevnhet i bidragenes relevans og kvalitet er uunngåelig i denne type artikkelsamlinger og manifesterer seg også her. Et av kapitlene om Freuds siste store verk, *Moses and Monotheism* (1939), beveger seg i fjern fortid og kan bli for spesialisert for lesere som primært er interessert i Freud-biografi og psykoanalysens historie. Men boken kan forhåpentligvis bidra til å sette temaet på dagsordenen, og bidra til større interesse og videre analyser. Mange av kapitlene formidler klart viktigheten av dette. I en voluminøs sekundærlitteratur hvor en omtrent har snudd hver stein, er relasjonen mellom Freud og jødedommen samt antisemittismen i hans samtid en av få steiner som ikke er tilstrekkelig snudd.

Tilbake til Freuds selvforståelse som «a Godless Jew». Implikasjonen av å tydeliggjøre sammenhengen mellom jødisk kultur og Freud kan være at psykoanalysen i større grad enn vi tror, kan ha karakter av å være «a Godless Judaism». Dette vil i så fall ha vidtrekkende implikasjoner og gi nok et bidrag til en mer komplett forståelse av psykoanalysens innflytelseskilder.

Arnold D. Richards (red.) | **The Jewish world of Sigmund Freud:** Essays on cultural roots and the problem of religious identity. *London: McFarland and company, 2010.* 204 sider
kim.larsen@so-hf.no